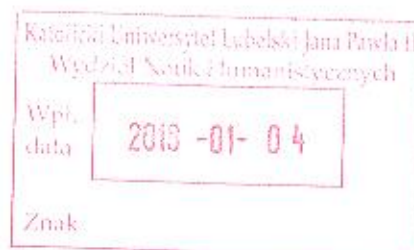

dr hab. Bożena Cetnarowska
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Ocena rozprawy doktorskiej mgr Karoliny Drabikowskiej
„Substance and Function of Phonological Primes.
Synchronic and Historical Perspectives”

Tematem recenzowanej rozprawy jest substancja oraz funkcja elementów w dwóch wersjach Fonologii Rządu (ang. *Government Phonology*), tj. w standardowej teorii Fonologii Rządu (*GP*) oraz w jej najnowszym ujęciu, tzw. Fonologii Rządu 2.0 (oznaczanej angielskim akronimem *GP 2.0*). Elementy są minimalnymi jednostkami melodycznymi, które można definiować akustycznie lub artykulacyjnie. Mogą być realizowane samodzielnie lub w połączeniu (tworząc związki, tzw. *compounds*) jako segmenty spółgłoskowe lub samogłoskowe.

Burzliwy rozwój nieliniarnych i niederywacyjnych teorii fonologicznych tworzonych w paradygmacie językoznawstwa generatywnego sprawił, że dwie odmiany Fonologii Rządu różnią się znacznie, m.in. pod względem zestawu przyjętych elementów, poglądów na ich naturę, postulowanych mechanizmów licencjonowania, oraz zastosowanych reprezentacji fonologicznych.

Pani mgr Karolina Drabikowska podjęła się zadania trudnego, wymagającego od badacza analitycznego umysłu, umiętności krytycznej oceny argumentów przedstawianych przez innych językoznawców, precyzyjnego formułowania własnych opinii, oraz dużego odczytania w literaturze przedmiotu, zwłaszcza tej powstałej w ciągu ostatnich kilku lat. Doktorantka posiada wszystkie wymienione powyżej cechy i umiejętności, dlatego też wywiązała się znakomicie z postawionego przed sobą zadania badawczego (tj. porównania substancji oraz funkcji elementów w dwóch odmianach Fonologii Rządu).

Recenzowana rozprawa liczy 337 stron. Składa się ze wstępu, trzech rozdziałów głównych, wniosków końcowych, bibliografii końcowej, oraz streszczenia w języku polskim. Dodane są także załączniki, w których zamieszczono listy wyrazów staroangielskich zawierających analizowane w rozdziale trzecim spółgłoski lub grupy spółgłoskowe.

W rozdziale wstępnym (zatyulowanym „Introduction”) mgr Drabikowska jasno uzasadnia wybór tematyki pracy, pokazując zachodzącą na przełomie ostatnich stu lat

ewolucję poglądów dotyczących minimalnych jednostek fonologicznych. Ten status fonolodzy przypisywali jednostkom segmentalnym (tj. fonemom), cechom dystynktywnym, gestom artykulacyjnym, a wreszcie tzw. elementom (ang. *primes*).

Rozdział pierwszy rozprawy przynosi udane omówienie założeń standardowej teorii Fonologii Rządu, a zwłaszcza roli substancji i funkcji elementów. Doktorantka pokazuje, pod jakimi względami Fonologia Rządu (GP) odbiega od klasycznej (derywacyjnej i linearnej) teorii fonologii generatywnej (przedstawionej m.in. w monografii *Sound Pattern of English* Noama Chomsky'ego i Morrisa Halle) oraz wskazuje, co łączy teorię GP z innymi fonologiami nieliniarnymi. Klarownie wyjaśnia podstawowe dla tej teorii zagadnienia, m.in. pojęcia rządu i licencjonowania, opisuje trójpoziomowość reprezentacji fonologicznych w standardowej Fonologii Rządu, oraz strukturalną organizację warstwy melodycznej. Szczególną uwagę poświęca omówieniu Teorii Elementów i przedstawieniu ograniczeń licencjonowania (ang. *licensing constraints*), wpływających na funkcję i substancję elementów w standardowym ujęciu w ramach Fonologii Rządu.

W rozdziale drugim mgr Drabikowska bardzo przejrzyście wyjaśnia założenia najnowszego odłamu Fonologii Rządu, tj. Fonologii Rządu 2.0., rozwijanej w ciągu ostatnich dziesięciu lat, głównie w pracach Markusa Pöchtragera. Pokazuje, że Fonologia Rządu 2.0 nawiązuje do założeń Programu Minimalistycznego przyjętego (od końca XX. wieku) w składni generatywnej. Ze składni minimalistycznej zapożyczono m.in. operację scalania (ang. *Merge*). Reprezentacje fonologiczne w teorii GP 2.0 przypominają drzewka składniowe. Za przejaw tendencji minimalistycznych w teorii GP 2.0 można też uważać decyzję o zmniejszeniu zestawu elementów - z ośmiu elementów, postulowanych w standardowej teorii Government Phonology, do trzech w teorii GP 2.0. Chociaż Autorka wskazuje na propozycje ograniczenia zestawu elementów wysuwane wcześniej w ramach standardowej teorii GP, podkreśla jednak że w modelu GP 2.0 następuje istotna zmiana w naturze i zachowaniu elementów. Elementy nie są już, tak jak w standardowej wersji Fonologii Rządu, bytami samodzielnymi (podobnymi do atomów), połączonymi liniami asocjacyjnymi do pozycji w warstwie szkieletowej. W ujęciu Fonologii Rządu 2.0 elementy stanowią własność pozycji w hierarchicznej strukturze fonologicznej, tzn. są elementami anotowanymi.

Struktura rozdziału drugiego jest przemyślana i logiczna. Mgr Drabikowska stosunkowo łagodnie wprowadza czytelnika w skomplikowane zagadnienia fonologiczne. Rozpoczyna od wymienienia założeń teoretycznych wspólnych dla standardowej wersji oraz dla wersji 2.0 (tj. dla starszej i nowszej wersji) Fonologii Rządu, a następnie naświetla różnice pomiędzy tymi modelami. Dobrą decyzją Autorki w podrozdziale 2.3 jest rozpoczęcie

omawiania wewnętrznej struktury różnego typu dźwięków w teorii GP 2.0 od przedstawienia struktur najprostszych (zaproponowanych dla samogłosek krótkich i spółgłosek), stopniowo przechodząc do dźwięków bardziej złożonych (takich jak samogłoski długie, dyftongi, spółgłoski szczelinowe, spółgłoski zwarto-wybuchowe) i kończąc podrozdział 2.3 dyskusją różnych rodzajów licencjonowania. Autorka podejmuje trud „przetłumaczenia” złożonych definicji i ograniczeń fonologicznych na sformułowania używające prostszego języka, np. wyjaśniając pojęcie transgresji (ang. *transgression*) na stronie 105. Przyjazne dla czytelnika nie zaznajomionego z modelem Fonologii Rządu 2.0 są częste podsumowania obserwacji i wniosków sformułowanych w trakcie dyskusji, np. tabele na stronach 120-121, pokazujące, jak elementy wyeliminowane z nowszej wersji Fonologii Rządu (tj. h, ʔ, H, A) wyrażone są za pomocą struktur oraz różnych typów licencjonowania (takich jak relacja kontroli lub m-command).

W rozdziale trzecim Doktorantka podejmuje się zbadania przydatności arsenału narzędzi dostępnych w teorii GP 2.0 do analizy procesów diachronicznych, zachodzących w języku staroangielskim (w dialekcie zachodniosaskim). Wypełnia tym samym lukę badawczą, ponieważ dotychczasowe analizy przeprowadzono przy użyciu teorii Fonologii Rządu 2.0 tylko na materiale synchronicznym. Mgr Drabikowska omawia wnikliwie zjawisko tzw. między-ośrodkowego udźwięcznienia przedniojęzykowych spółgłosek szczelinowych (w podrozdziale 3.4.1), proces zmiękczenia spółgłosek właściwych (tj. obstruentów) tylnojęzykowych (w podrozdziale 3.4.2) oraz proces złamania (ang. *breaking*), tj. dyftongizacji, samogłosek przednich (w podrozdziale 3.4.4) w języku staroangielskim. Jak pokazuje Autorka, wymienione wyżej procesy zostały wcześniej omówione w literaturze przez fonologów przyjmujących rozmaite modele fonologiczne, w tym także standardową teorię Fonologii Rządu.

Mogłabym, jako recenzentka rozprawy mgr Drabikowskiej, wysunąć teraz zarzut, że opisy proponowane w ramach standardowej wersji GP są bardziej intuicyjne, lepiej umotywowane fonetycznie i łatwiejsze w odbiorze niż analizy przedstawione przez Doktorantkę. Można by krytykować na przykład przyjmowane w rozprawie założenie, iż cecha bezdźwięczności nie ma jednolitego sposobu kodowania na „drzewkach fonologicznych”. Jednak Autorka stara się udowodnić, i czyni to w sposób przekonujący, że przyjęcie postulatów GP 2.0 pozwala na osiągnięcie większego stopnia adekwatności opisu oraz lepsze wyjaśnienie natury badanych procesów fonologicznych niż wcześniejsze modele Fonologii Rządu. Postulowanie odmiennego sposobu kodowania bezdźwięczności w reprezentacji fonologicznej spółgłosek zwarto-wybuchowych oraz spółgłosek szczelinowych

sugeruje inne zachowanie obu typów spółgłosek w procesach udźwięcznienia, co znajduje potwierdzenie w faktach z języka staroangielskiego. Ponadto, nowatorska reprezentacja dźwięcznej spółgłoski szczelinowej [ɣ] jako spółgłoski palatalno-welarnej, zaproponowana w rozprawie mgr Drabikowskiej, pozwala na przewidzenie, że spółgłoska [ɣ] może wykazywać inną dystrybucję oraz inne zachowanie w procesie palatalizacji niż bezdźwięczna welarna spółgłoska szczelinowa [x] w języku staroangielskim.

Ciekawym pomysłem Doktorantki jest zestawienie procesu dyftongizacji samogłosek przednich w dialekcie zachodniosaskim języka staroangielskiego z procesami dotyczącymi dyftongów w dialekcie języka romansz używanego w regionie Surselwa w Szwajcarii. Opis zjawisk z języka romansz pozwala Autorce na zaprezentowanie przydatności rozmaitych metod licencjonowania komplementów w reprezentacjach samogłosek, postulowanych w teorii GP 2.0. Mgr Drabikowska bierze też pod uwagę wpływ analogii fonetycznej (na zjawisko „złamania” samogłosek przednich w języku staroangielskim).

W rozdziale trzecim, tak jak w pozostałych częściach pracy, widać troskę Autorki o dobro czytelnika, zmagającego się ze złożoną materią teoretycznojęzykową. Znacznym ułatwieniem dla czytelnika jest podrozdział 3.3.3, w którym przedstawiono zestaw staroangielskich spółgłosek i samogłosek, oraz omówiono zależność pomiędzy pisownią a wymową w języku staroangielskim.

Rozprawa jest napisana bardzo dobrą angielszczyzną i jest starannie opracowana pod względem redakcyjnym. Zauważyłam tylko kilka drobnych pomyłek i błędów maszynowych. Na przykład, na stronie 96 podana jest reprezentacja fonetyczna [li::v] dla wyrazu *leave*, zawierającego długą samogłoskę ulegającą dodatkowemu wydłużeniu przed spółgłoską dźwięczną. Wydaje się, że zamiast symbolu [i::] należałoby użyć symbolu [i:], tj. *leave* [li:v]. Na stronie 135 pojawia się zdanie „is appears as weaker on the scale”, które powinno mieć postać „it appears as weaker on the scale”. Podobna literówka występuje na stronie 241 w zdaniu „Notice that the above in not possible”, które powinno brzmieć: „Notice that the above is not possible”.

Budowa recenzowanej rozprawy jest bardzo przejrzysta. Każdy z rozdziałów głównych rozpoczyna się wstępem przybliżającym treść danego rozdziału i kończy się streszczeniem podsumowującym obserwacje poczynione w nim przez Autorkę. Streszczenia zaproponowanych w trakcie dyskusji rozwiązań teoretycznych dodawane są także w środku rozdziałów głównych, co znacznie ułatwia czytelnikowi podążanie za myślą Autorki. Tak się dzieje na przykład w środku rozdziału trzeciego, gdzie znajduje się podrozdział 3.4.3 „OE consonants – the interim summary of the GP 2.0 representations”, zawierający zestawienie

reprezentacji fonologicznych przyjętych przez mgr Drabikowską dla poszczególnych typów spółgłosek staroangielskich. Klarownie napisane i odpowiednio rozbudowane są wnioski końcowe (tj. rozdział „Conclusions”), gdzie Autorka przedstawia podsumowanie przeprowadzonych w rozprawie analiz i podkreśla zalety wybranego przez nią modelu teoretycznego. Przydatną częścią pracy jest końcowe streszczenie w języku polskim. Mam tylko zastrzeżenia, co do użycia przez Autorkę w polskim streszczeniu anglicyzmu „head”. Wydaje mi się, że lepiej byłoby zastosować terminy „człon rządzący” lub „dominanta”, proponowane przez Romana Laskowskiego w haśle dotyczącym Fonologii Rządu w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego*, pod redakcją Kazimierza Polańskiego (wyd. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1999).

Recenzowana rozprawa jest nowatorska i świadczy o samodzielności badawczej mgr Drabikowskiej. Autorka testuje na materiale empirycznym przydatność teorii fonologicznej, która jest nadal „w trakcie budowy”. Doktorantka proponuje nowe narzędzia teoretycznojęzykowe, takie jak mechanizm mostowania (ang. *A-bridge*), chroniący mostowane projekcje przed wpływem sąsiednich komponentów.

Chciałabym podkreślić, że Autorka nie przyjmuje w sposób bezkrytyczny propozycji teoretycznych wysuwanych przez twórców Fonologii Rządu 2.0. Zajmuje własne stanowisko w sprawach dyskusyjnych dla nowej teorii. Często – chcąc uniknąć zaburzenia głównego toku wywodu w rozprawie – Doktorantka przedstawia swoje opinie w postaci przypisów, takich jak przypisy na stronie 137 i 148 wskazujące na kontrowersyjność reprezentacji spółgłosek zwarto-szczelinowych oraz zbitek spółgłoskowych w modelu GP 2.0.

Rozprawa pani mgr Karoliny Drabikowskiej spełnia z nawiązką wymogi stawiane pracom doktorskim. Stanowi nowatorski wkład do współczesnych badań fonologicznych. Uważam ponadto, że praca zasługuje na wyróżnienie i na publikację.

Wnioskuje o dopuszczenie mgr Karoliny Drabikowskiej do dalszych czynności przewodu doktorskiego.

Bożena Cichowska

Sosnowiec, 2 stycznia 2018 r.